

ARISTOTELOVA KONCEPCIA DUŠE AKO JEDNO Z VÝCHODÍSK ETIKY VZŤAHU K ZVIERATÁM

DÁVID DZIAK

Stupeň, forma, ročník štúdia: Mgr., denná, 1.

Študijný program: učiteľstvo slovenského jazyka a literatúry a etickej výchovy

Konzultant: Mgr. Adela Lešková Blahová, PhD.

Kľúčové slová: Aristoteles, duša, cirkus, etika vzťahu k zvieratám

Úvod

Veľa ľudí si neuvedomuje pravú hodnotu a význam zvierat na tomto svete. Pripisuje im len inštrumentálnu hodnotu, slúžia len na naplnenie základných ľudských potrieb, podobne ako je to s prírodou vo všeobecnosti. Človek je odjakživa egoistický tvor. Považuje sa za bytosť, ktorá je na vrchole každej „pyramídy“, či už ide o pyramídu potravinového reťazca alebo o pyramídu v rámci celého sveta. Cieľom tohto príspevku je poukázať na Aristotelovu filozofiu s dôrazom na jeho koncepciu duše ako na jedno z východísk etiky vzťahu k zvieratám (*animal ethics*). Svoje predpoklady a úvahy posuniem do aplikačnej roviny – na príklade cirkusu so zvieracími atrakciami ukážem aj na možnosti jej aplikovania v praxi. Etický problém cirkusu so zvieracími atrakciami si vyberám z toho dôvodu, že veľa ľudí nevidí, čo sa skutočne odohráva „za závesom“ tejto činnosti. Aplikovaním Aristotelovej koncepcie teda taktiež dokážem nehumánnosť stanoveného etického problému – cirkus so zvieracími atrakciami. Príspevok je rozdelený do dvoch kapitol.

V prvej kapitole popíšem Aristotelovu filozofiu s dôrazom na jeho koncepciu duše. Podrobím analýze Aristotelove dielo *O duši*, čím predstavím koncepciu duše, ktorá sa môže stať jedným z východísk etiky vzťahu k zvieratám. Súčasne tak potvrdím predpoklad, že už Aristoteles pripisoval zvieratám určitý význam a hodnotu v kontexte ostatného bytia. V rámci jeho koncepcie kladiem dôraz na špecifický druh duše, ktorou disponujú zvieratá (vrátane človeka).

V druhej kapitole sa posuniem do aplikačnej roviny, konkrétne do sféry etiky vzťahu k zvieratám. Budem sa venovať hodnote života a kvalite života cirkusových zvierat. Mojm metodologickým východiskom posúdenia tohto fenoménu z hľadiska etiky sa stane práve Aristotelovo učenie o duši. Poukážem na pravú tvar cirkusov, na spôsob ako fungujú. Predstavím niekoľko základných etických problémov, ktoré súvisia s cirkusmi so zvieracími atrakciami. V ďalšej časti textu analyzujem tento etický problém cirkusu prostredníctvom svojich záverov z prvej kapitoly, respektíve prostredníctvom Aristotelovej koncepcie duše. Cez to chcem poukázať na aplikáciu Aristotelovej koncepcie duše na etické problémy etiky vzťahu k zvieratám, a teda aj na nehumánný charakter cirkusov a na povinnosť človeka konať eticky voči zvieratám. Je potrebné uviesť aj skutočnosť, že Aristoteles sa nikdy priamo nevyjadril k etike vzťahu k zvieratám, respektíve nekonkretizoval žiadny etický a morálny problém, ktorý by sa dotýkal zvierat. Je to v končenom dôsledku samozrejmé, keďže etika vzťahu k zvieratám sa formuje oveľa neskôr, približne v 20 storočí. Aj preto zostávajú závery môjho skúmania skôr v rovine teoretických predpokladov a hypotéz.

1 Aristotelova filozofia s dôrazom na učenie o duši

V tejto časti textu sa budem venovať Aristotelovej filozofii, respektíve vybraným aspektom jeho učenia, ktoré mali podstatný vplyv na jeho koncepciu duše. Dotknem sa ontológie, hlavne teórie šty-

roch príčin súcna, ďalej Aristotelových prírodovedných (biologických) úvah a hierarchizácie života. V ďalšej časti textu popíšem a podrobím analýze jeho učenie o duši. Ponúknem jej zadefinovanie, predstavím základné aspekty, vlastnosti a klasifikáciu duše. Budem hľadať spoločné a odlišné znaky jednotlivých foriem duše s dôrazom na dušu zvierat. Verím, že si tak pripravím dostatočný argumentačný potenciál aplikovať tieto východiská na vybraný problém etiky vzťahu k zvieratám.

Aristoteles napísal veľké množstvo diel. Ak sa len pozrieme na názvy jeho diel, hneď pochopíme, že sa snažil obsiahnuť všetko doterajšie poznanie. Napríklad diela ako *O pohybe zvierat*, *O vzniku zvierat*, *O chôdzi zvierat* nám prezrádzajú, že sa zaoberal biológiou zvierat. Ale zaoberal sa aj biológiou rastlín, napríklad v diele *O rastlinách*, ale aj v diele *O duši*. Diela ako *Etika Eudemova* a *Etika Nikomachova* sa zase zaoberajú oblasťou etiky a morálky. Venoval sa aj oblasti politiky (*Ústava Athénska*; *Politika*), fyziky (*Fyzika*, *O nebi*, *O vzniku a zániku*, *Meteorológia* a iné), logiky (*Kategórie*, *O vyjadrovaní*, *Prvé analytiky*, *Druhé analytiky*, *Topiky*, *O sofistických dôkazov* a iné). Už samotné názvy hovoria o veľkom množstve informácii, ktoré sa Aristoteles snažil systematicky usporiadať. Preto je Aristoteles považovaný za prvého systémového filozofa, čo výrazne ovplyvnilo aj rozsah záujmu jeho skúmania. Zaoberal sa teda oblasťami ako ontológia, logika, teológia, fyzika, meteorológia, biológia, etika, politika, ekonómia, rétorika, poetika, psychológia, chémia, matematika, kozmológia.

Vedenie podľa Aristotela môžeme rozdeliť do troch skupín, a to na teoretické, produktívne a praktické. Každé vedenie vychádza zo skúseností (z empirického pozorovania) a postupuje k rozumovému poznaniu, ktoré je schopné vysvetliť príčiny jednotlivých skúseností (Suvák, 2008, s. 70). Teoretické vedy (fyzika, matematika, teológia) považoval za najvýznamnejšie, za najvyššie. Práve tie sú pre účely tohto príspevku kľúčové, pretože sem zahrňujeme koncepciu duše (časť oblasti psychológie).

Pre pochopenie Aristotelovej koncepcie duše je nutné objasniť aj ďalšie aspekty jeho filozofie. Najmä teóriu štyroch príčin súcna jeho ontológie, jeho biologické poznatky a hierarchizáciu života podľa Aristotela. Aristoteles v oblasti ontológie rozlišuje štyri príčiny súcna, respektíve štyri princípy súcna. Prvá príčina je latková – *causa materialis* – látka, hmota, z ktorej niečo vzniká. Druhá príčina je formálna – *causa formalis*. Táto príčina určuje tvar, respektíve formu vecí. Treťou príčinou je činná alebo pohybová – *causa efficiens*. Je to aktívny, meniaci sa činiteľ. Je tým, z čoho vychádza podnet na zmenu. Štvrtá príčina je účelová – *causa finalis*, ktorá určuje konečný cieľ alebo účel vecí, súcna (Fürst 1998, s. 37). Najmä štvrtá príčina účelová je pre nás dôležitá, pretože tú využíva pri svojej koncepcii duše, t. j. každý druh duše má svoj cieľ/účel.

Z oblasti biológie je nutné podotknúť, že Aristoteles sa v prírodovednom bádani snažil vymedziť jednotlivé druhy rastlín a zvierat podľa ich podstatných vlastností a usiloval sa ich zatriediť do všeobecných druhov a rodov. Okrem logiky sa tu prirodzene musel dať viesť aj patričnou skúsenosťou. Práve v prírodných vedách, najmä v biológii sú Aristotelove zásluhy jedny z najviditeľnejších. Prevláda konštatovanie, že Aristotelov príspevok k biológii bol najväčším príspevkom, ktorý kedy jednotlivec vede priniesol (Tretera, 2002, s. 103). Najmä pozorovaním správania a pohybu zvierat a skúmaním jednotlivých zmyslov dospel k hierarchizácii duše a života.

Značná časť jeho životného diela sa zaoberá otázkami biológie, napríklad jeho dielo *História zvierat* je súborom údajov týkajúcich sa podobností a rozdielov medzi živočíšnymi druhmi a možno ju chápať ako úvod ku klasifikácii živočíchov. Aristoteles zozbieral informácie o toľkých živočíšnych druhoch, o koľkých len mohol (je ich okolo päťsto). Priamo pozoroval zvyky včiel, párenie hlavonožcov, srdce v bielku vajca. Rozlíšil približne päťdesiat druhov zvierat, čím si dopomáhal zbieraním a zhromažďovaním informácií od rybárov, lovcov a pastierov (Thomson, 2005, s. 50). Vďaka zozbieraným a zisteným informáciám ohľadom jednotlivých druhov rastlín a živočíchov vymedzil jednotlivé ciele ich bytia, respektíve účel jednotlivých druhov duše. Vďaka pozorovaniam správania a pohybu zvierat a skúmaním jednotlivých zmyslov dospel k hierarchizácii duše a života.

Život ako taký je určitá činnosť, ktorú máme spoločnú s rastlinami a živočíchmi, preto Aristoteles hierarchizuje život na vegetatívny (rastlinný), zmyslový (živočíšny) a činný. Život ako vegetatívny rast nemôže byť skutočnou činnosťou človeka, lebo ho zdieľa s celým rastlínstvom; ani vnímavý (zmyslový) život nemôže byť pravou ľudskou činnosťou, lebo ho zdieľa s ostatnými živočíchmi. Skutočne činný môže byť len rozumný život. Práve takýto život podľa rozumu je človeku vlastný od prirodzenosti. Ľudia sa odlišujú od zvierat tým, že sú obdarení rozumom, „zrakom duše“ (Suvák, 2004,

s. 212). Toto delenie života vo všeobecnosti na vegetatívny, zmyslový a rozumný sa stane východiskom pre jeho koncepciu duše, ktorú taktiež rozdelí na tri druhy.

Spis *O duši* (*Peri psychés*) je často charakterizovaný ako prvý pokus o psychologickú sústavu v dejinách gréckej vedy (Dufferová, 2002, s. 53). Dielom *O duši* sa Aristoteles stal zakladateľom psychológie, hoci sa psychologickými otázkami nezaoberal ako prvý.¹ Aristotelovi náleží zásluha, že tieto názory dôkladne zhrnul, roztriedil, kriticky zhodnotil a podal sústavný vlastný výklad. A tak, ako vo všetkých ostatných oboroch, i tu je Aristoteles prvým systematikom (Kříž, 1995, s. 7).

Aristoteles si na začiatku spisu sám uvedomuje, že nie je ľahké ponúknuť o duši nejaké spoľahlivé informácie. Preto si vyberá postup prísne vedecký, ktorý považuje za najľahšiu cestu k skúmaniu podstaty duše. Dušu chápe ako počiatok živých bytostí (Aristoteles, 1995, s. 25 – 26).²

Pod vplyvom ontológie dušu vymedzuje ako podstatu prírodného tela, ktoré má v možnosti život. Dušu definuje ako prvú skutočnosť prírodného tela (Aristoteles 1995, s. 51 – 52). Duša je entelecheiou tela a podstatou (Kříž, 1995, s. 19). Aristoteles svoje chápanie duše integruje so svojou teóriou štyroch príčin súcna. Tvrdí, že duša je zdrojom pohybu (*causa efficiens*), zdrojom (konečného) účelu (*causa finalis*) a zdrojom formy/tvaru (*causa formalis*) celého živého tela. Fyzické telo je teda prvou príčinou, teda látkou (*causa materialis*) organizmu (Hsieh 2002, s. 1 – 2). Duša podľa Aristotela je princíp oživujúci telo a ním pohybujúci, ale tiež princíp, ktorý ho utvára a usmerňuje (Kříž 1995, s. 19). Z toho vyplýva, že duša je s telom v najužšom spojení (Kříž 1995, s. 18). Človek nie je len dušou ani nie je len telom, ale je bytosťou, ktorá sa skladá z tela a duše, a je na rozhraní medzi svetom hmotným a duchovným (Kříž, 1995, s. 20).

Oduševnené bytosti sa líšia od neoduševnených vecí hlavne dvoma znakmi: pohybom a zmyslovým vnímaním (Aristoteles, 1995, s. 27 – 29). Práve tieto dva hlavné znaky duše sú podstatné pre náš príspevok. Keďže zvieratá sa dokážu pohybovať a majú zmyslové vnímanie, z toho vyplýva, že majú dušu. A keďže Aristoteles nechápe pohyb len kvantitatívne, ale aj kvalitatívne, tak z toho vyplýva, že aj rastliny majú dušu, ale v porovnaní so zvieratami disponujú nižšou formou duše.

Duša sa podľa Aristotela vymedzuje štyrmi mohutnosťami: vyživovanie, vnímanie, myslenie a pohyb. Aristoteles ďalej vysvetľuje, že oduševnená bytosť sa líši od neoduševnenej veci životom. Živým nazýva aj to, čo disponuje hlavne vlastnosťami ako myslenie, zmyslové vnímanie, pohyb a pokoj z hľadiska miesta, ďalej pohyb v zmysle vyživovania, ubúdania a rastu. Preto aj všetky rastliny sú živé, lebo zrejme majú v sebe silu a taký počiatok, ktoré umožňujú im rast (Aristoteles 1995, s. 53).

Niektoré živé bytosti majú všetky typy duševnej mohutnosti, ktoré som spomínal vyššie, mnohé len niektoré z nich a ďalšie len jednu mohutnosť. Na tom sa zakladá rozlišovanie živých bytostí. Podobne je to so zmyslami: niektoré bytosti majú všetky zmysly, druhé len niektoré, tretie len jeden – hmat (Aristoteles, 1995, s. 55). Toto sa stane základom aj pre klasifikáciu duše u živých bytostiach, respektíve pre hierarchizáciu života ako takého.

Rastliny majú len vyživovaciu mohutnosť, iné bytosti majú aj vyživovaciu mohutnosť, aj vnímavosť. Ak majú vnímavosť, majú teda aj žiadostivosť. Živočíchy majú aspoň jeden zmysel – hmat. Bytosť, ktorá vníma, má tiež cit pre to, čo je príjemné a nepríjemné. Čiže majú aj žiadosť, lebo tá je snažením o to, čo je príjemné. Okrem toho majú aj zmysel pre potravu. Hmat totiž je schopnosť pociťovať potravu, lebo všetky živočíchy sa živia tým, čo je suché a mokré, teplé a studené, a to sa pociťuje hmatom. Niektoré bytosti okrem toho majú ešte schopnosť myslenia – ľudia (Aristoteles, 1995, s. 56). Z toho nám vyplýva ďalšia dôležitá informácia, že zvieratá okrem toho, že majú dušu, majú aj žiadostivosť, teda aj city a schopnosť rozlišovať príjemné od nepríjemného.

Aký je vzťah medzi jednotlivými mohutnosťami? Aristoteles ich spája do vzťahov a tvrdí, že bez mohutnosti vyživovacej nie je mohutnosť vnímania (zmyslová). Ale v rastlinách mohutnosť vyživovacia je bez mohutnosti vnímania. Najmenej živých bytostí má schopnosť rozumového usudzovania, teda majú zároveň aj všetky ostatné mohutnosti, ale všetky bytosti, ktoré majú ostatné mohutnosti, nemajú schopnosť usudzovania (Aristoteles, 1995, s. 57).

¹ Pred Aristotelom sa dušou zaoberali už napríklad Pytagorejci, Parmenidés, Hérakleitos, Empedoklés, atomisti Leukippos a Démokritos, ale aj Anaxagorás, Prótogorás a Aristotelov učiteľ Platón.

² Výrazom živé bytosti myslí všetky organické bytosti: človeka, zvieratá a rastliny (Aristoteles, 1995, s. 112).

Aristoteles vyživovaciu dušu chápe ako prvú a najvšeobecnejšiu (majú ju rastliny, zvieratá a ľudia) mohutnosť duše, vďaka ktorej sa všetkým bytostiam dostáva život. Jej činnosť sa prejavuje plodením a vyživovaním. Najprirodzenejšia činnosť je plodenie, teda plodíme inú bytosť svojho druhu, čiže zvieratá plodia zvieratá, rastlina rastlinu. K tomuto cieľu smerujú všetky bytosti a k tomu je zameraná všetka ich (naša) prirodzená činnosť (Aristoteles, 1995, s. 58).

Môžeme konštatovať, že všeobecným a najprirodzenejším účelom všetkých živých bytostí je zachovanie rodu plodením. S tým súvisí aj potreba prežiť a ochrana. Každá živá oduševnená bytosť má svoj zmysel, či je to človek, zvieratá alebo rastlina. Všetky živé bytosti majú svoj účel. Tento účel je súčasťou každej duše. Každá živá bytosť má svoj cieľ a smeruje k naplneniu tohto cieľa.

Ak to zhrnieme, tak môžeme hovoriť o troch typov duše: prvá súvisí s tvorením častí, rastom, organizáciou a výživou tela. Z toho vyplýva, že aj rastliny majú dušu s činnosťou vegetatívnou (duša vyživovacia, rastová, plodivá). U duši zvierat k tejto činnosti pristupuje život animálny, t.j. činnosť senzitívna a hybnosť (duša vnemová, zmyslová, hybná). U človeka dochádza k vrcholu. Ku všetkým uvedeným mohutnostiam pristupuje zložka rozumová (duša mysliača).

Na záver prvej kapitoly je dôležité zhrnúť najpodstatnejšie informácie Aristotelovej koncepcie duše ako jednej z možných východísk etiky vzťahu k zvieratám. V prvom rade je nutné konštatovať, že Aristoteles klasifikovaním duše hierarchizoval živé bytosti, teda život ako taký. Avšak všetky tri zložky života nesmieme chápať oddelene, ale ako navzájom späté sféry, ktoré sa vzájomne podmieňujú. Toto prepojenie je dané tým, že každá živá bytosť má podľa Aristotela dušu, ktorá má základ v predošlom druhu duše. Teda nie všetky živé bytosti majú rovnaký druh duše. Rastliny majú vegetatívnu/vyživovaciu dušu, zvieratá okrem vyživovacej majú aj vnemovú/zmyslovú dušu a človek disponuje okrem predošlých dvoch aj dušou mysliačou.

Aristotelova koncepcia duše nám teda (po interpretácii) poukazuje na štyri základné povinnosti človeka vo vzťahu k zvieratám: Najdôležitejší aspekt duše je, že každá duša má svoj účel, cieľ, ku ktorému smeruje. Z toho nám vyplýva istá povinnosť človeka nebrániť napĺňaniu účelu hocikakejlivej bytosti. Ďalšou podmienkou každej duše je život. Z toho vyplýva povinnosť človeka rešpektovať akúkoľvek formu života. Podmienkou duše je aj pohyb, preto by človek nemal obmedzovať pohyb živých bytostí. Ďalším dôležitým aspektom duše zvierat podľa Aristotela je, že majú žiadostivosť, teda aj schopnosť pociťovať príjemné a bolesť. A keďže majú túto schopnosť, tak opäť nám z toho vyplýva povinnosť človeka voči takým bytostiam morálne konať. Zhrňme tieto štyri povinnosti človeka vo vzťahu k zvieratám vyplývajúce z interpretácie Aristotelovej koncepcie duše: 1. Povinnosť človeka nebrániť napĺňaniu účelu, cieľa zvieratám. 2. Povinnosť človeka rešpektovať život zvierat. 3. Povinnosť človeka neobmedzovať pohyb zvierat. 4. Povinnosť človeka nespôsobovať utrpenie zvieratám.³

2 Etická reflexia života a kvality života zvierat v cirkusoch (aplikácia Aristotelovho učenia o duši na vybraný problém etiky vzťahu k zvieratám)

V prvej kapitole som ponúkol krátku deskripciu a analýzu Aristotelovho učenia o duši. Teraz sa pokúsím vysvetliť chápanie etického vzťahu človeka k zvieratám práve prostredníctvom tohto metodologického východiska. Svoje úvahy a predpoklady budem vzťahovať k problematike života zvierat a jeho kvality v priestore cirkusu. Najprv popíšem spôsob fungovania cirkusov. Následne sa pustím do analýzy etického a morálneho problému, ktorý v súvislosti s využívaním zvierat v cirkusoch pociťujem. Svoje argumenty opriem o Aristotelovo učenie (nielen) o duši, čím ukážem na možnosti jeho prepojenia s praxou – etikou vzťahu k zvieratám.

Predstavme si „normálnu“ situáciu, keď sa rodina so svojimi deťmi rozhodne, že dnes pôjdu na predstavenie do cirkusu. Deti sú nadšené,vidia svoje obľúbené zvieratá, ktoré doteraz videli len v rozprávkach. A to nie je všetko. Neuvidia ich len sedieť alebo pohybovať sa ako v zoologických záhradách, alevidia zvieratá v neštandardných pohybových kreáciách, napríklad bicyklovať sa, preskakovať prekážky, balansovať na lane, aportovať a podobne. Tedavidia to, čo je (pohybovo) vlastné skôr ľuďom. Deti sú po predstavení šťastné a spokojné. A čo rodičia? Tí si to taktiež užijú ako výlet s deťmi, zábavu počas voľného dňa. Čo sa deje za závojom, čo sa odohráva počas nacvičenia

³ Tieto povinnosti by sme nemali chápať v rovine (Kantovho) kategorického imperatívu. Naopak, musíme sa oprieť o Aristotelovo učenie o cnosti ako o strede a vyhýbaní sa krajnostiam.

predstavenia ich netrápi, prípadne si povedia, že sa to ich netýka. Ale to je práve tá stránka, ktorou sa chcú cirkusy prezentovať: zábava, podstrčiť predstavu, že zvieratá sú inteligentné a dokážu robiť činnosti, ktoré bežne nevidíme. Prečo tieto činnosti, ktoré zvieratá vykonávajú v cirkuse, bežne nevidíme? Lebo je to pre nich neprirodzené. Je to ten istý prípad, ako keď chceme naučiť človeka liezť a skákať po stromoch ako rôzne druhy opíc. Je to pre nás taktiež neprirodzené, a preto to nevykonávame. Ale prečo zvieratá musia? Nad týmto zamyslením vypláva na povrch druhá stránka cirkusu, amorálna stránka. Ak zvieratá prirodzene nie sú určené napríklad na riadenie bicykla a na mnohé iné činnosti, tak z toho vyplýva, že tieto činnosti ich nenapĺňajú šťastím. Nie je to ich prirodzenou podstatou, prirodzeným zmyslom.

Cirkusy sú aj napriek okolitému vývoju na poli takzvaného šoubiznisu ukázkou zábavy, ktorá vzdoruje času. Povrazolezkyňa pätnásť metrov nad hlavami obecnstva vyvoláva obdiv. Medveď krúžiaci okolo arény na trojkolke či slon balansujúci na lopte vyludzuje na tvárach čoraz väčšieho počtu moderných divákov prinajmenšom rozpaky a otázky. Odhalenie skutočnej reality cirkusov, krutých zákulisných praktík a pribúdajúce iniciatívy ochrancov zvierat na celom svete už prinášajú prvé úspechy a zdá sa, že postupné zákazy cirkusov so zvieratami v jednotlivých krajinách naštartovali ukončenie jednej smutnej éry.⁴ Zatiaľ sú však cirkusy so zvieratami ešte stále tu... (Sloboda zvierat, 2012).⁵

Dôležité je, že povrazolezkyňa riskuje svoje zdravie, život na základe svojho vlastného rozhodnutia. Zvieratá v cirkusoch sú ale len nástrojmi, ktoré si vybrali tréneri a teda ľudia rozhodujú o živote a zdraví cirkusových zvierat. Ich hodnota života je teda len inštrumentálnou a ešte k tomu hodnotou v rovine objektu zábavy a získania financií za dané vystúpenie. Z toho vyplýva, že neodcudzujem cirkus ako taký, ale len cirkus, ktorý používa vo svojom predstavení zvieratá. Aby som to uviedol na správnu mieru, predstavím niekoľko základných problémov týkajúcich sa zvierat, ktoré sú súčasťou cirkusu. Verím, že tým upozorním na pravú tvár tohto druhu zábavy a tým poukážem na nehumánosť tejto činnosti.

Predstavme si, že nás, teda ľudí, zatvorí do priestoru 5 x 5 metrov. Išlo by o obmedzenie našej prirodzenej slobody, našich základných (ľudských) práv, ako je napríklad ľudská dôstojnosť a podobne. Väčšina zvierat je určená na život vo voľnej prírode.⁶ Majú v nej takmer neobmedzený pohyb,⁷ teda aj slobodu. Ak sa nejaké zviera stane súčasťou cirkusu, tak jeho sloboda, pohyb a priestor sa redukovujú na najmenšiu úroveň, pretože takmer každé zviera začne žiť v stiesnených klietkach. Zviera, ktoré bolo zvyknuté behať po celej džungli, sa zrazu ocitne v priestore 5 x 5 metrov. Životom v malých klietkach sa naruša ich prirodzená podstata – život vo voľnej prírode, teda sa obmedzuje ich slobodný život.

Ďalším problémom, ktorý súvisí s vyššie spomínaným problémom životného priestoru, sú podmienky, v ktorých tieto zvieratá žijú. Voľne žijúce zviera v prírode loví, respektíve uspokojuje hlad a smäd podľa vlastnej potreby. Ako my môžeme vedieť, či zvieratá žijúce v cirkuse dostávajú toľko jedla a vody, koľko potrebujú? To súvisí aj s tým, že zviera ako napríklad lev je zvyknutý loviť svoju korisť. V cirkuse dostane potravu bez toho, aby sa o to sám aktívne pričínil (lovom). Tým dochádza k narušeniu jeho základného inštinktu, inštinktu loviť zver pre prežitie. Takéto potlačanie prirodzených inštinktov opäť naruša mentalitu zvierat. Taktiež sa v cirkusoch redukovujú naplnenia niektorých ich základných potrieb, napríklad potreba hry a vzájomného kontaktu. Ak cirkusy so zvieratami ešte v niektorých krajinách nie sú zakázané, tak by sa mali aspoň zaviesť nejaké zákony alebo poveriť človeka,⁸ ktorý by dohliadal na naplňovanie základných potrieb zvierat žijúcich v cirkusoch.⁹ Tieto

⁴ Zákaz vystupovania zvierat v cirkusoch platí dnes už napríklad v Grécku, Nórsku, Švédsku, Poľsku, Izraeli, Fínsku, Dánsku, Bulharsku, čiastočne v Chorvátsku a v Českej Republike (Sloboda zvierat, 2012).

⁵ Sloboda zvierat je organizácia, ktorá v roku 2015 oslavuje 21 rokov existencie na Slovensku. Ide o organizáciu, ktorá nie je podporovaná finančne štátom. Je financovaná najmä z darov verejnosti. Jej cieľom je zabrániť činnostiam, ktoré spôsobujú krutosti na zvieratách a presadzovať ľudský vzťah k týmto tvorom. Jej centrum sa nachádza v Bratislave, pričom niekoľko ďalších pobočiek má na celom Slovensku.

⁶ Avšak niektoré zvieratá sú závislé od starostlivosti človeka, respektíve už sú zvyknuté na život s ľuďmi, ako sú napríklad psy a mačky.

⁷ Takmer neobmedzený v tom zmysle, že sa snažia vyhýbať priestorom obývaným ľuďmi.

⁸ Zákony, ktoré by obsahovali nariadenia alebo tabuľky naplnenia základných potrieb jednotlivých druhov zvierat žijúcich v cirkuse, napríklad určené minimálne rozmery klietky/výbehu pre tigra, slona a podobne.

⁹ Človek s istou aprobáciou, kvalifikáciou a dostatočným vzdelaním, určený a (finančne) podporovaný štátom.

podmienky sú späť aj s problémom čistoty a zdravia zvierat. Je opäť otázne, ako často sa čistia jednotlivé kliečky, respektíve ako je zabezpečená hygiena samotných zvierat. V prípade zanedbania to opäť spôsobuje narušenie ich základných potrieb.

Ďalšia vec, ktorá narúša harmóniu zvierat'a, je jeho oddelenie od svojho domova a svojich druhov. Mnohé z nich sú izolované a trávia hodiny a dni osamote, napriek tomu, že v prírode žije väčšina druhov spoločensky, teda v prirodzených skupinách so zvieratami svojho druhu (Sloboda zvierat, 2012). Tým sa opäť zvyšuje utrpenie zvierat'a. S týmto oddelením od domova súvisí aj problém transportu, ktorý je taktiež nehumánnny. Cirkus funguje na tom, že cestuje z jednej krajiny do druhej počas celého roka. Táto cesta môže trvať niekoľko dní alebo týždňov. Zvieratá sú prepravované väčšinou v kamiónoch alebo maringotkách, ktoré sú priestorovo veľmi malé a spôsobujú nepohodlie. Ak je prestávka, tak tá je určená pre vodičov a ostatných (ľudských) členov cirkusu. Zvieratá ostávajú stále zatvorené. Počas transportu je narušený aj príjem pravidelnej potravy, výbeh, dostatočné svetlo, hygiena, dokonca musia ležať počas transportu na vlastných výkaloch.

Sloboda zvierat uvádza, že preprava je považovaná za vysoko stresujúci faktor pre všetky druhy zvierat a mala by byť limitovaná na čo najmenšiu možnú mieru. Bežné sú extrémne výkyvy teplôt pri cestovaní naprieč krajinami, kedy nemajú zabezpečenú potrebnú klimatizáciu. Najmä v lete hrozí prehriatie, pretože v kabínach prívosov sa môže vyšplhať teplota aj na 60 °C. Zimy trávia často v studených neprispôbených maringotkách a kamiónoch. Pre teplomilné zvieratá sú zimy v takýchto podmienkach náročné a máloktorý cirkus má záujem financovať výstavbu adekvátneho zimoviska. V súčasnosti cirkusy trpia finančnými problémami, čo sa často odráža práve na nedostatočnej starostlivosti o zvieratá (Sloboda zvierat, 2012).

Vedecké štúdie dokazujú, že po ôsmich hodinách transportu dochádza v tele zvierat k veľkému vyplavovaniu adrenalínu, ktoré navodzuje stresový stav, vyčerpanie organizmu často končiace úplným vyčerpaním až smrťou zvierat'a (Sloboda zvierat, 2007). Preto organizácia Sloboda zvierat sa snaží presadiť, popri zákone o zákaze cirkusu používajúci zvieratá, aj zákon o maximálnom transporte z hľadiska času, t. j. „osem hodín a stop“.

Posledná skutočnosť, ktorá si zasluhuje našu pozornosť je, domnievam sa, tou najnehumánnejšou – nácvik predstavenia. Bez drezúry nie je možné naučiť stáť slona na zadných nohách, skákať leva cez ohnivú obruč ani medveďa bicyklovať.¹⁰ Pri drezúre je cirkusové zviera opakovane nútené k výkonom, ktoré nezodpovedajú jeho prirodzeným schopnostiam a danostiam. Na dosiahnutie výkonu a poslušnosti používajú cvičitelia neúmerné metódy (bodanie, bitie) a nedovolené pomôcky,¹¹ ktoré vyvolávajú strach a spôsobujú bolesť, ako bodce (bodanie do citlivých častí tela, aby tréner dosiahol podrobenie sa), elektrické tyče a háky, biče, náhubky, dokonca žeravé platničky na nohách.¹² Zvieratám sú často odstraňované zuby a mnohé sú tréňované pod vplyvom narkotík (Sloboda zvierat, 2012).

Na základe týchto poznatkov môžeme konštatovať, že dôsledky cirkusov sú veľmi negatívne. Cirkus spôsobuje utrpenie zvieratám a narúša ich prirodzenú podstatu. Vytvára v ľuďoch (najmä u detí) mylné predstavy o zvieratách. Myslíme si, že zvieratá majú rady cirkusy a činnosti, ktoré v nich vykonávajú. Skresľuje nám obraz o ich prirodzenom správaní a podstate. Deformuje sa tým vzťah človeka k zvieratám, znižuje sa rešpekt človeka voči nim, humánne zaobchádzanie s nimi a ich ochrana. Práve preto považujem za potrebné tento problém riešiť. Možnosťou by mohlo byť Aristotelovo učenie o duši, ktoré nám potvrdí nemorálny rozmer používania zvierat v cirkuse.

Ak sa späť vrátim k teoretickému východiská konceptu duše u Aristotela, dospel som k štyrom základným povinnostiam človeka voči zvieratám. Taktiež považujem za dôležité pripomenúť, že Aristoteles pripísal zvieratám (zmyslovú) dušu. Tým zvýšil ich zmysel a hodnotu na tomto svete, čím sa redukuje antropocentrizmus a zvieratá sa „približujú“ k človeku. Aristoteles tým upozornil na potrebu etickej reflexie vo vzťahu k mimol'udskému bytiu.

¹⁰ Drezúra v negatívnom slova zmysle, t. j. tvrdý výcvik, ktorý sprevádza bolesť, týranie, šikanovanie. Nie drezúra s cieľom dosahovania dobrých dôsledkov.

¹¹ Zamestnanci cirkusu majú často nedostatočné alebo žiadne vzdelanie ohľadom starostlivosti o potreby zvierat.

¹² Napríklad obľúbené panáčikovanie a tancovanie sa dosahuje prikladaním rozpálených doštičiek na chodidlá medveďov (Sloboda zvierat, 2012).

Aplikujme tieto Aristotelove poznatky o (zmyslovej) duši na našu problematiku. Prečo je cirkus nehumánny a prečo je nutné ich zakázať? Pretože porušuje všetky štyri základné povinnosti vyplývajúce z Aristotelovej koncepcie duše:

1. *Povinnosť človeka nebrániť napĺňaniu účelu, cieľa zvieratám.* Cirkusy využívajú zvieratá ako prostriedky. To znamená, že sa potláča ich pravá hodnota, ich duša, ich prirodzenosť, teda ich účel. Zvieratá cirkusy využívajú na zábavu, za ktorú dostanú cirkusy finančnú odmenu, čím dochádza k instrumentalizácii živých bytostí a potláča sa naplnenie ich prirodzeného cieľa.

2. *Povinnosť človeka rešpektovať život zvierat.* Prečo? Lebo čo iné, ak nie hodnota života je najvyššou hodnotou? V cirkusoch často dochádza k ohrozeniu života a zdravia zvierat. Dlhé transporty, odlúčenie od domova, obmedzený pohyb, nedostatočné napĺňanie základných potrieb a drezúra sú časté príčiny úmrtia zvierat v cirkusoch.

3. *Povinnosť človeka neobmedzovať pohyb zvierat.* Cirkus obmedzuje pohyb zvierat prostredníctvom malých klietok. Sú ako keby väzňami/otrokmi človeka. Toto odtrhnutie od domova a život v stiesnených a neprijateľných podmienkach spôsobuje psychické utrpenie zvieratám.

4. *Povinnosť človeka nespôsobovať utrpenie zvieratám.* Keďže zvieratá, ako tvrdí Aristoteles, dokážu pociťovať nepríjemné, tak transport, na ktorom je postavený cirkus, je eticky neakceptovateľný. Najväčšie utrpenie však spôsobuje nácvik predstavenia. Rôzne metódy nácviku predstavenia spôsobujú veľkú fyzickú bolesť zvieratám, teda spôsobujú utrpenie duši, pretože duša, ako tvrdí Aristoteles, je prepojená s telom.

Môžeme takéto správanie človeka vo vzťahu k zvieratám nazvať humánnym správaním? Je ľudské, ak potláčame prirodzenosť/dušu (inej) živej bytosti?

Záver

Tento príspevok si kládol za cieľ predstaviť problematiku etiky vzťahu k zvieratám, respektíve vybraný problém používania zvierat v cirkusoch v kontexte etiky a morálky. Zamýšľaným teoretickým východiskom bola Aristotelova filozofia, respektíve jeho učenie o duši. Deskripciou a analýzou základných bodov konceptu duše som dospel k štyrom povinnostiam človeka vo vzťahu k zvieratám. Následne som ponúkol krátke zhodnotenie, prečo možno vnímať používanie zvierat v cirkusoch za nemorálne a nehumánne, a to tým, že som prepojil teóriu (Aristotelovo učenie o duši) s praxou. Dospel som k záveru, že dôsledky cirkusov, ktoré používajú zvieratá vo svojich predstaveniach, sú veľmi negatívne. Cirkus bráni napĺňaniu účelu zvierat; ohrozuje život zvierat; obmedzuje ich pohyb a v neposlednom rade spôsobuje utrpenie zvieratám. Zároveň som tým potvrdil svoju hypotézu o použiteľnosti Aristotelovej koncepcie duše v kontexte nachádzania riešení problémov etiky vzťahu k zvieratám.

Literatúra:

- ARISTOTELES: O duši. Praha: Rezek 1995. 297 s.
- DUFFEROVÁ, A.: Textový seminár z Aristotela. Trnava: Dobrá kniha 2002. 58 s.
- FÜRST, M.: Filozofia. Bratislava: SPN 1998. 322 s.
- HSIEH, D. M.: The Soul of Aristotle. [Cit. 2014-25-02.] Dostupné na internete: <http://www.philosophyaction.com/docs/tsoa.pdf>
- KŘÍŽ, A.: Úvod a Vysvětlivky k některým Aristotelovým pojmům. In: O duši. Aristoteles. Praha: Rezek 1995, s. 137 – 226.
- SLOBODA ZVIERAT: Zastavme diaľkové transporty zvierat – 8 hodín a DOST! [Cit. 2014-22-03.] Dostupné na internete: <http://www.slobodazvierat.sk/Zastavme-dialkove-transporty-zvierat-8-hodin-a-D.182.0.html>
- SLOBODA ZVIERAT: Cirkusy so zvieratami? Smiech cez slzy. [Cit. 2014-30-03.] Dostupné na internete: http://www.slobodazvierat.sk/fileadmin/Documents/Zakaz-cirkusov-so-zvieratami_GreckoTS1.pdf
- SUVÁK, V.: K Aristotelovmu konceptu teoretického života alebo od Foucaulta k Aristotelovi. In: K diferencii teoretického a praktického III. V. Suvák. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2004, s. 199 – 230.
- SUVÁK, V.: Aristoteles. In: Dejiny etického myslenia v Európe a USA. A. Remišová. Bratislava: Kalligram 2008, s. 69 – 83.
- THOMSON, G.: Aristoteles. Bratislava: PT 2005. 120 s.
- TRETERA, I.: Nástin dějin evropského myšlení. Praha: Paseka 2002. 376 s.